

Wayda Gáspár szebeni ötvösmester vándorkönyve.

Azóta, hogy Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve megjelent¹ — annak pedig már nagy ideje van — jóformán alig volt szó a magyar irodalomban bővebben az ötvösök „búdosásáról“ (vagyis vándorlásáról), mely tulajdonképpen nem volt egyéb, mint magasabb iskola a tanulni vágyó ifjú legény számára; ekkor sajtóították el ugyanis a különféle fogásokat, az ötvösművesség finomabb technikáinak titkait, amint azt ugyancsak a főnebb említett Kecskeméti Péter jegyzetei bizonyítják. Igen sokan közülök a külföld híresebb városait, így különösen az ötvösművészet főlészkei: Augsburgot, Nürnberget is fölkeresték, sőt Konstantinápolyig és Párisig is elkalandoztak.² A mit így vándorlás közben tanultak, azt azután otthon gyakorolták is. Innen magyarázhatjuk meg azt a nagy rokonságot, mely a hazai és külföldi ötvösség régi termékei között van, és ha egyrésztől elismerjük, hogy ezen élénk összeköttetés a művészet javára szolgált, másrészt azt is konstatálnunk kell, hogy e nemzetközi vonás a nemzeti karakter rovására történt.

Az alábbiakban egy XVII. századbéli ötvösmesternek, Wayda Gáspárnak külföldi vándorútját mutatjuk be, melyet ő maga jegyzett fel egy kis könyvben, mely jelenleg a brassai Honterus gimnázium kézírattárában van.³ E könyvecske a Wayda családban apáról-fiúra szállt, s ebbe jegyezték be a családi nevezetesebb eseményeket: a házasságokat, születéseket és haláleseteket. Van benne néhány történeti feljegyzés is, de mindezeknél tontosabb Wayda Gáspár vándorútja s mellette kultúrtörténeti szempontból érdekes még Wayda János élet-története.

A Wayda család előkelő patricius család volt Nagyszebenben, a család hírnevének és tekintélyének megalapítója I. János, ki kilencz éven át volt Szebennek polgármestere, vagy mint akkor nevezték „provinzial bürgermeister“, mert hatásköre az egész szász nemzetre kiterjedt. Erdemeinek jutalmául Miksa öt testvérével és gyermekeivel együtt a magyar nemesek sorába emelte 1575-ben. Czímeres síremléke maig meg van a szebeni főtemplomban.⁴ Tőle származnak a legrégebb be-

¹ Archeologiai Értesítő. 1884. évf.

² U. ott 263. l.

³ 16 rétf, csinos barna préselt bőrkötés, melybe pergamen lapok vannak fűzve, de csak 50 oldal van beírva. Belül a cím „*Aufzeichnungen des Caspar Wayda und Johann Wayda aus Hermannstadt. 1560—1695*“. ujjabkori bejegyzés.

⁴ Ismertette és képen is bemutatta Reissenberger: *Kirchliche Kunstdenkmäler aus Siebenbürgen*, Nagyszeben 1878. cz. művében 5 sz.

jegyzések az említett kis könyvben, melyeket fiai és unokái is folytattak, úgy hogy e feljegyzések alapján a családfát is összeállíthatjuk: ¹

I. János, szezeni polgármester † 1599.

(I. Anna Wahlin † 1595, II. Margareta Hirscherin)

II. János sz. 1561. Péter 1565. Anna 1566. I. Mihály 1569. Erzsébet 1575.

| ?

I. Gáspár neje Stendzel Katalin 1619.

III. János sz. 1622, Anna 1623, II. Mihály 1625, II. Gáspár 1627, Katalin 1628, II. Péter 1634. *Ötvösm. † 1687.*

I. neje Heltner Erzsébet 1654—67. II. Hebler Katalin 1671—79.

IV. János sz. 1655.
(Rosenauer Mária 1678)

III. Gáspár 1660, III. Mihály 1663.
(Schnitzler Ágnes 1685)

Jusztina 1681. V. János 1687. IV. Mihály 1689.

Ágnes 1686. IV. Gáspár 1687. IV. Mihály 1695.

Ezek közül minket közelebről érdekel főhősünkön, II. Gáspár ötvösmesteren kívül az a II. Mihály, ki 1625-ben született és 1645-ben halt meg, s kinek emlékét az a szép filigrános kehely tartotta fenn, melyet ő a nagyszzezeni templomnak ajándékozott, s melyet Reissenberger ismertetett fentebb idézett művében.²

A 14. oldalon kezd meg Wayda Gáspár az ő bujdosásának történetét. Ezen elbeszélés nem a helyszínén és útközben készült, hanem hazajövéen — valószínűleg jegyzetek nyomán — utólagosan és egyszerre írta be a családi krónikák közé, még pedig kétszer is egymásután. De az első feljegyzést — a 10. és 11. lapon — kihúzza és betintázza, újból neki fog és szép tisztán leírja a 14—18. lapig terjedőleg.

„Anno 1643. Ich Casparus Wayda, Bin dem Jacob Göldschmidt von Leiptzig in der Hermanstadt eingedingt worden den 6. January auff dass ehrliche Göldschmidt handtwerk“ — így kezdi Wayda Gáspár az ő elkeszülését. Öt évig³ tanult Lipcei Jakab mesternél és 1648. január 10-én szabadult föl, s azután még egy félévig dolgozott tanító mesterénél, s valószínűleg másnál is, mert csak 1649-ben indult el vándorútjára. 16 éves volt, mikor apródnak állott, 21 éves korában lett legény, s mint 22 éves ifjú vette kezébe a vándorbotot. Nem volt tehát már egészen gyermek ember, mert az akkori szokás szerint az ifjakat nem gyermekkorkorukban adták az iparipályára.

¹ A Wayda családra nézve még I. G. Seivert: Die Stadt Hermannstadt. 1859.

² 8. tábla. A kehely felírata: TESTAMENTUM. EGREGH. PII. ET. BONAE. SPEI. IVVENIS. MICHAELIS. WAYDAE. QUI. OBIIT. ANNO. M. DC. XLV.

³ Ámbár csak négy évre volt szegődve.

Atyja ekkor már valószínűleg nem élt, mert anyjának engedelmével indul meg 1649. újévnapiján¹, hogy ugyancsak az általános szokásnak hódolva néhány évig itthon és a külföldön búdosva magát „a tiszteletremélló és szabad ötvösmesterségben kiképezze és jó erkölcsöket tanuljon.“ *Kolozsvárnak* veszi útját, hová megérkezvén Radicius Bálint ötvösmesterhez áll be, ki is mint az „ariánus“ (unitarius) püspök fia, előkelő ötvös volt Kolozsvárt annak idején. Nála dolgozott egészen a husvétünnepig (április 4.). Husvét után a kolozsvári kereskedőkkel, kik élénk összeköttetésben voltak akkor a felvidék fővárosával, *Kassával*, ő is Kassára megy, innen tovább *Eperjesre*, ahonnan a besztercei szász pap fiával, ki valószínűleg a német egyetemekre igyekezett, közösen fogadnak szekeret egész *Pozsonyig*.

Különös dolog, hogy Wayda Kassán nem szegődött be, holott mint tudjuk igen virágzó ötvösipar volt ez időkben.² Lehet, hogy nem kapott helyet, vagy pedig útítársra is akadván sietett mielőbb a külföldre. Pozsonyból póstakocsin³ *Bécsbe* ment, a hol is *Braüenschwager Hannes* ötvösnek kärtnerstrassei üzletében nyert alkalmazást. Junius 7-én állott szolgálatba, tehát éppen két hónapig tartott az út Kolozsvártól Bécsig. Fizetése hetenkint 12 császári garas. De itt is csak rövid ideig marad, mert — mint mondja — a császárvárosban nem tűrték meg a luteránusokat, Németország felé iparkodott tehát.⁴ Katonák és tisztek társágában tette meg az utat egész *Linzigig*, valószínűleg gyalogszerrel, de így sem kerülhette el a veszedelmet, mert az országúton egyik este a linzi katonák kirabolták.

Mindenesetre érdekes világot vet ezen eset is azon zavaros idők közbiztonsági viszonyaira, azért csatlakozott Wayda a katonákhoz, mert azt remélte, hogy így biztonságban fog utazni, de reményében csalódott, a durva katonák a szegény vándorlegényt sem kímélték meg, s habár már ekkor a westpháliai béke meg volt kötve „a római császárság tele volt svéd, bajor és osztrák katonákkal, kik mint ellenség álltak egymással szemközt“ — jegyzi meg tovább Wayda. Így jutott el nagy veszedelmek közt *Augsburgba*, a hol augusztus 7-én *Esaias Buss* nevű előkelő ötvöshöz szegődött be.⁵ Ismeretes dolog, hogy Augsburg és Nürnberg voltak több századon keresztül nemcsak Németország, hanem az egész művelt nyugat számára az ötvös művek emporiuma. E két város ötvöseinek munkái elárasztották az egész világot, s a tanulni vágyó ifjú ötvösök itt szerezték meg a magasabb kiképeztetést. Busch nevű ötvöst Rosenberg többet is említ, így Elias Busch „látómester“ volt († 1694.), egy másik 1679-ben, a harmadik 1705-ben halt meg. Egy ezüst kannát is ismerünk tőlük, mely a Teleki-féle gyűjteményben

¹ „Anno 1646. Bin ich mit Bewilligung der F. M. nach dem h. Nayen giartstag nach Clausenbürg verraiset. Vndt mith verwilliget mit bequemener Zeit vndt gelegenheit mich weiter zu verüchen, vndt die fraye Künst des Ehliche Göldschmidt handtwercks zustudieren, Vndt mich andere gütte sitten an mich zünehmen vndt zulchonen.“

² V. ö. Mihalik, Kassaváros ötvösségének története. Arch. Közl. XXI. k.

³ „auf dem lahdtküzi“ írja Wayda.

⁴ „Bin aber müssen verreissen, dieweil dass dass Geböt in allen Kirchen aüssgegangen auf der Cantzel keinen Ewangelischen alda zu verleiden.“

⁵ „dän 7. Augusti bin ich bey unser Fraüen Kirchen in der weinstrassen zum Herren Esaias Buss ein fürnehmen Göldschmidt in den laden eingegangen.“

van.¹ Wayda körülbelül fél évig dolgozott Augsburgban a főntebb említett mesternél, 1650. január 1-én lépett ki az üzletből, mert nem volt elég munkája mesterének. Ebből is láthatjuk, hogy a háborús idők milyen hátrányára voltak az iparnak, mikor még az augsburgi mesterek is megszorultak munka dolgában. Heti bére itt 20 „Patzen“, vagyis 40 krajczár, magyar pénzben 80 denár volt.

Augsburgból póstakocsin *Münchenbe* utazott és a legelőkelőbb ötvösnél *Gazner Jánosnál* kapott munkát,² kinél január 7-től február 14-ig dolgozott, hetibére 30 krajczár volt. Münchenből ugyancsak a póstakocsin ismét *Augsburgba* tér vissza és *Jeremias Riderernél*³ nyer alkalmazást. Február 20-án áll munkába és április 11-ig marad nála heti fél tallér fizetés mellett. Minthogy a következő bejegyzés már 1651 évre vonatkozik, valószínű, hogy Riderer mesternél a következő év április hónapjáig dolgozott. A Riderer név nem ismeretlen előttünk, az augsburgi ötvösök sorában Rosenberg is megemlékezik rólok.

Augsburgban időzött tehát Wayda leghosszasabban, bizonyára itt tanult legtöbbet. Augsburgból legénytársainak tanácsára gyalog *Nürnbergbe* ment, itt azonban nem állapodott meg, legalább nem említi, hanem tovább *Erfurtba*, majd innen *Magdeburgba* ért, itt hajóra szállt és az Elbén a „híres luteránus kikötővárosba“, *Hamburgba* vitorlázott és itt munkába állott *Johann Lamberghhez*, kit legelőkelőbb ékszerésznek nevez.⁴ Hogy üzlete jól ment, azt onnan is gyaníthatjuk, mert Wayda följegyzése szerint nyolcz legénnyel és négy apróddal dolgozott. Itt valószínűleg különösen az ékszerek készítésében gyakorolta magát. Egy negyedévig dolgozott Hamburgban az említett mesternél, fizetése egy hétre 2·5 lubess (azaz lübecki tallér) volt.

Innen *Lübeckbe* ment gyalog, de itt munkát nem kapván a lübecki kikötőben tengeri hajóra szállt, melyen mint említi 350 utas volt és nyolcz napi út után *Danzigba* ért. De az úton őt is elfogta a tengeri betegség, mely igen megkínozta, s nem is szünt meg míg a szárazföldre nem lépett. Danzigban ismét munkába állott, még pedig az ötvös-utczában lakó özvegy Neúmar (talán inkább Waúmar) Erzsébethez, ki az általános szokás szerint férje halála után az üzletet a czéhszabályok szerint (hosszabb vagy rövidebb ideig) folytathatta. Július 25-től szeptember 27-ig volt Wayda ez üzletben, hetibére itt is 2·5 lubess volt. Minthogy azonban folyton betegeskedett s egészségi állapota nem javult, elhatározta, hogy hazamegy. A danzigi nagyvásárkor tehát egy orvossal, a kit „méregkeverőnek“ nevez, póstakocsin a porosz *Thornba* utazott, majd innen ugyancsak az említett orvossal *Boroszlóba* ment. Nem tudjuk, vajjon ez az orvosi kíséret véletlen volt-e, vagy pedig a

¹ Rosenberg, *Der Goldschmiede Merkzeichen*. 1890. 77. l. és a Kalauz 26 l.

² „Bin ich in die Residens Stadt München verreiset . . . zum Kunstreichen undt allerfürnehmsten Göldschmidt H. Joanni Gazner in den laden gegangen.“ Rosenberg Gaznert nem említi.

³ „Bin ich abermal auff dem Rössmarct oder auff dem gräben zum fürnehmen undt Kunstreichen Göldschmidt H. Jeremias Riderer in dän laden eingegangen.“ V. ö. még Rosenberg i. m. 59. l.

⁴ „Undt von Magdeburg sindt wir . . . in die höchberümbte Evangelische See Stadt Hambürg verreiset . . . bin ich bey Sanct Peters Kirchen zum H. Johanni Lamberg aller fürnehmsten Jubilirer in dän laden eingestanden.“ Rosenbergnél ezen ötvös nem szerepel.

szükség vitte rá Waydát, hogy útitársának fogadja? Abból, hogy méregkeverőnek nevezi, azt lehet gyanítani, hogy betegünket meggyógyítani nem tudta.

Boroszlóban nagyfokú gyöngesége miatt pihennie kellett, majd hogy egy kissé magához jött, újra csak munkába állott *Hannes Horting* nevű ötvösmesterhez, de csak két hétig maradt nála, hetibére egy birodalmi tallér volt. Úgy látszik, hogy erősen bántotta a honvágy, mert alighogy megerősödött, ismét úton van, még pedig gyalog megy egészen *Lőcséig*, innen *Eperjesig*.

Itt tartotta utolsó állomását, egy *Erdélyi (Siebenbürger)* nevű ötvösnél dolgozott 7 hétig, 70 dénár hetibér mellett.¹ Mesterének nevét közelebről nem határozza meg, valószínűleg más neve volt, az „erdélyi“ név inkább csak származását jelölte. Ekkor már a tél is beállott és Wayda sietett, hogy legalább a karácsonyi ünnepeket tölthesse övéi körében. Brassai kereskedőkkel megindult tehát és valószínűleg Kassán, Váradon és Kolozsváron át szerencsésen hazaérkezett. Tanulságos feljegyzéseit ezek után egy ájtatos fohászszal be is fejezi.²

Három teljes évig tartott Wayda Gáspár bújdosása, valószínű azonban, hogyha betegsége nem jó közbe, tovább is folytatja útját. Ránk nézve azonban így is nagyon becsesek e feljegyzések, mert megjelölik azon főbb hazai és külföldi állomásokat, melyeket a vándorló ötvösök fölkeresni szoktak. Másrésztől azonban csak sajnálhatjuk, hogy ötvösünk — hacsak röviden is — fel nem jegyezte, mit tanult, milyen fogásokat vagy új tehnikát sajátított el az egyes városokban. mint ahogy azt Kecskeméti W. Péter tette. Műtörténelmi szempontból kiválóan értékesek lettek volna reánk nézve e feljegyzések. De azért ne legyünk hálátlanok iránta s ismerjük el, hogy útinaplója éppen azt nyújtja nekünk, ami Kecskemétinél hiányzik.

Befejezésül még csak annyit, hogy Wayda Gáspár hazaérvén még néhány évig mint legény dolgozott és 1654. november 21-én a szebeni ötvösczéhben mesterré avatták.³ Főntebb a családja ismertetésénél már elmondtuk, hogy kétszer is megnősült és gyermekei is maradtak. 1687-ben — 60 éves korában — halt el, s azon 33 év alatt, midőn mint ötvösmester dolgozott, bizonyára sok kiváló művet alkotott, melyeken külföldi tanulmányait is értékesítette, de ezeket föltalálni és ismertetni már a magyar műtörténelem jövő feladatai közé tartozik.

Gyárfás Tihamér.

¹ „Bin ich zu Eperies bey dem Siebenbürger Göldschmidt in dän Iaden eingegangen.“

² „Gött verlaye uns alle vähre beständigkeit biss an unsern ende. Amen.“

³ A nagyszzebeni városi levéltárban a czéhíratok közt a 9. sz. kötetben 1654. évnél.